

Z kroniki naukowej

SESJA NAUKOWA POŚWIĘCONA PROBLEMATYCE POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO

W dniach 15 i 16 XII 1958 r. w auli UAM odbyła się Sesja Naukowa poświęcona problematyce Powstania Wielkopolskiego. Wzięli w niej udział liczni weterani Powstania, zaproszeni na Sesję historycy z NRD — historycy z Biura Historycznego W. P. z Warszawy, historycy z ośrodków poznańskiego i toruńskiego. Tak więc można powiedzieć, że większość tych naukowców, którzy są zainteresowani dziejami Powstania, była obecna. Ponadto przybyli nauczyciele historii ze szkół i inni goście. Obradom przysłuchiwała się także liczna gromadka młodzieży studenckiej. Inicjatywa zorganizowania sesji wyszła z Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM — Wydział wziął też na siebie główny ciężar prac organizacyjnych. Sesja odbyła się w ramach uroczystości obchodzonych z okazji 40 Rocznicy Powstania Wielkopolskiego. Otwarcia sesji dokonał rektor UAM prof. dr A. Klafkowski, który powiedział m. in., że celem jej jest przyczynić się do odtworzenia i utrwalenia w pamięci społeczeństwa wielkiego czynu wielkopolskiego ludu. Rektor prof. A. Klafkowski wskazał również na dług wdzięczności, jaki zaciągnął Uniwersytet im. Adama Mickiewicza wobec powstańców. Ich czyn bowiem leży bezpośrednio u podstaw powstania poznańskiej uczelni. Sesji przewodniczyli kolejno profesorowie: J. Pajewski, W. Jakóbczyk i Z. Kaczmarczyk. Wygłoszone zostały cztery referaty.

Najpierw odczytany został przez pracownika naukowego Instytutu Zachodniego J. Krasuskiego referat prof. Piwarskiego z Krakowa. (Prof. Piwarski osobiście nie mógł przybyć na Sesję z ważnych względów rodzinnych). Tytuł referatu brzmiał: „Stosunki polsko-niemieckie w latach 1918/19”. Prof. Piwarski przedstawił w nim sytuację w Niemczech pod koniec pierwszej wojny światowej, załamywanie się frontu niemieckiego na Zachodzie i podpisanie rozejmu w Compiègne. Wskazał również na słabość i niezdeterminowanie sił lewicowych w Niemczech, na antyrewolucyjną postawę prawicowych sacjaldemokratów, na ich sojusz z kapitałem monopolistycznymi kołami militarystycznymi. Doprowadziło to do zaprzepaszczenia możliwości obalenia panowania burżuazji w Niemczech i do stłumienia rewolucji. Autor, przedstawiając w referacie sprawę konferencji pokojowej 1919 r., przypomniał niechętnie Polsce stanowisko Angli w osobie jej przedstawiciela Lloyd George'a odnośnie do zachodnich granic Polski oraz chwiejne stanowisko Ameryki. Jedynie Francja popierała interesy Polski, widząc w niej sojusznika przeciw Niemcom, które chciała jak najbardziej osłabić. W zakończeniu wskazał autor na krzywdzące Polskę ostateczne wytyczenie granicy zachodniej.

Następny referat (w języku niemieckim) wygłosił prof. dr Erich Paterna z Uniwersytetu im. Humboldta w Berlinie pt. „Sytuacja rewolucyjna w Niemczech 1918/19 r.” Przedstawiciel nauki niemieckiej referował wyniki najnowszych badań historyków NRD w tym zakresie. Omówił on sytuację rewolucyjną w Niemczech w 1918/19 r., naszkicował genezę i ważniejsze przesłanki społeczno-polityczne, które były przyczyną rewolucji i obalenia monarchii. Szczególnie ciekawa była ta część referatu, która traktowała o postawie „Spartakusowców” oraz prawicowej SPD. — Co do stosunku tych dwóch przeciwstawnych kierunków politycznych wobec aspiracji wolnościowych Polaków prelegent stwierdził, że i w tej kwestii stanowiska były odmienne. Tak np. komuniści niemieccy protestowali przeciw utworzeniu

„Grenzschutzu” skierowanego przeciw Polakom i przeciwdziałali akcji werbunkowej do tych oddziałów. SPD natomiast usiłowała za wszelką cenę utrzymać dla Niemiec „prowincje wschodnie”. Kierownictwo tej partii różnicowało w Niemczech antypolską szowinistyczną propagandę, aby odciągać w ten sposób masy od rewolucji. Usiłowało ono mianowicie demagogicznie wmówić niemieckim robotnikom, że utrata Wielkopolski oznacza głód dla Rzeszy.

Podczas obrad przedpołudniowych 15 XII wygłoszony został także referat przez kandydata nauk historycznych dyr. Stanisława Kubiaka pt. Rady robotnicze i żołnierskie w Wielkopolsce w 1918/19 r. Mówił on o roli rad w ruchu narodowo-wyzwoleńczym w przygotowywaniu Powstania. Referent zwrócił szczególną uwagę na rolę rad w „pokojowym” opanowywaniu części władzy w Wielkopolsce przez Polaków, głównie przez zwolenników ruchu zbrojnego, co wpłynęło na korzystny przebieg Powstania. Poza tym dyr. Kubiak obszernie omówił działalność poznańskiej rady robotniczo-żołnierskiej wyrażając przekonanie, iż dotąd nie doceniono w pełni znaczenia roli tej rady w historii Powstania.

Po południu prof. dr Zdzisław Grot z UAM wygłosił czwarty z kolei i ostatni referat na sesji, pt. Powstanie Wielkopolskie 1918/19. Prof. Grot skoncentrował się głównie na przedstawieniu wojskowej strony wydarzeń, chociaż nie zabrakło również w referacie pewnych szczegółów z zakresu historii politycznej Powstania. Referent omawiał kolejno: działalność niepodległościową przed i w czasie wojny, przygotowania do Powstania w związku z przewrotem listopadowym, rozwój stosunków polsko-niemieckich w tym czasie na terenie Wielkopolski. Wskazał on także na fakt, że u podłoża ugodowej, niechętej wybuchowi Powstania polityki Naczelnej Rady Ludowej leżała obawa przed siłą przeciwnika, niewiara we własne możliwości, ale wiara w korzystne dla Polski decyzje koalicji antyniemieckiej oraz lęk przed groźbą przewrotu społecznego. Prof. Grot podał w wątpliwość twierdzenia, jakoby podziemie poznańskie dysponowało w okresie przewrotu listopadowego w Niemczech siłą taką, o jakiej mówili później jego przywódcy i jak ją przedstawił historyk tego podziemia Kandziora.

Historię działań zbrojnych Powstańców Wielkopolskich dzieli autor na dwa wyrażne okresy. Okres pierwszy trwa od 27 grudnia do mniej więcej połowy stycznia. W tym czasie Powstanie nosi charakter wybitnie ofensywny, rozprzestrzenia się od Poznania w kierunku południowych, zachodnich i północnych rubieży Wielkopolski. Do połowy stycznia Powstanie rozwijało się raczej samorzutnie jako żywiłowy ruch mas ludowych na co władze poznańskie większego wpływu nie miały. W okresie drugim żywiłowy ruch przekształcony został w zorganizowaną akcję zbrojną. W okresie tym, który trwał do rozejmu 16 lutego strona polska zmuszona została wobec przeważających sił nieprzyjaciela (było to już po stłumieniu przez rząd socjal-demokratyczny rewolucji spartakowskiej) przejść do defensywy. Autor mówił także o wojskowych planach niemieckich zmierzających do ponownego podboju Wielkopolski, a rozważanych już w okresie rozejmu. O istnieniu takich planów świadczyło m. in. ciągle prowokowanie przez stronę niemiecką lokalnych utarczek mogących przerodzić się w szerszy konflikt. Na zakończenie swego referatu stwierdził prof. Grot, że zdobycie większej części Poznańskiego przez powstańców miało podstawowe znaczenie tak w rokowaniach rozejmowych z Niemcami, jak i na konferencji pokojowej w Paryżu.

Po tym referacie rozpoczęła się dyskusja, która trwała cały następny dzień obrad, tj. 16 XII. — Nosiła ona charakter zarówno uzupełniający referaty jak i polemiczny. Wzięło w niej udział przeszło 30 osób.

Najwięcej zastrzeżeń wywołał referat dyr. Kubiaka. Szczególnie jego teza o państwowotwórczym charakterze rad i o ich wyjątkowej roli w ruchu narodowo-wyzwoleńczym. Problem ten żywo obchodzący wszystkich zebranych na sesji spotkał się z różnorodną oceną, przeważnie jednak negatywną. Z krytyką tezy dyr. Kubiaka wystąpił już prof. Grot w trakcie wygłaszania swego referatu. Następ-

nie nawiązał do tej krytyki przedstawiciel Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu prof. W. Łukaszewicz. Według niego, rady robotniczo-żołnierskie nie odegrały żadnej, samodzielnej roli i nie stanowiły przeciwwagi dla dominującej pozycji rad ludowych wśród Polaków z zaboru pruskiego. Przeciwnie tezie dyr. Kubiaka wystąpili także prof. Markiewicz, dr Grygier, mgr Wrześniński i inni. Pewne fakty świadczące o państwowotwórczej roli rad przytoczył w obronie tezy dyr. Kubiaka dr Nowak.

Dyskusji na temat roli i charakteru rad w Wielkopolsce bynajmniej nie należy uważać za zakończoną. Podkreślił to w swoim podsumowaniu całości obrad prof. Pajewski.

Z zagadnieniem roli rad w przygotowaniu Powstania wiąże się ściśle kwestia zorganizowanego, czy żywiłowego charakteru Powstania. Wysunął ją prof. Markiewicz stawiając tezę, że Powstanie nosiło charakter żywiłowy. Nie przeczy temu wcale, zdaniem prof. Markiewicza, istnienie pracy przygotowawczej do akcji zbrojnej, gdyż w każdym żywiłowym ruchu społecznym tkwią zawsze elementy organizacji.

Następna sprawa, jaka się wyłoniła w toku dyskusji, to kwestia, czy można już pokusić się o względnie poprawną i naukową ścisłą syntezę wiedzy o Powstaniu, czy też w dalszym ciągu kontynuować należy głównie badania monograficzne. Mgr Szumowski wskazując na liczne luki w tej dziedzinie oświadczył, że na taką syntezę jeszcze za wcześnie.

Z kolei prof. Jakóbczyk stwierdził, że obszerną syntezę dziejów Powstania będącą wynikiem licznych bardziej specjalnych badań przygotowuje się dopiero na 50-lecie.

Z problemem — synteza czy tylko badania monograficzne — wiąże się również postulat wysunięty w toku dyskusji przez mgra Śtaszewskiego. Stwierdził on, że „należy skończyć tylko z rejestrowaniem faktów. Należy starać się odpowiedzieć na pytanie — dlaczego?”.

Cechą charakterystyczną sesji było to, że brali w niej aktywny udział weterani Powstania. Wnieśli oni wiele wartościowych przyczynków faktograficznych i sprostowań do dotychczasowych ujęć poszczególnych wydarzeń. Ich relacje pozwalają historykom lepiej wnikać w atmosferę tych dni, w nastroje zarówno frontowych żołnierzy jak i ludności cywilnej.

Dzięki wystąpieniom weteranów doszło do bardzo ciekawej z metodologicznego punktu widzenia konfrontacji przeżyć i obserwacji bezpośrednich uczestników ze sformułowaniami naukowców. Zwrócili na to uwagę prof. prof. Jakóbczyk i Markiewicz. Weterani często wysuwali pod adresem historyków zarzuty, że w sposób niewłaściwy lub wręcz błędny przedstawiają pewne fakty. Stwierdzali to np. pp. Henryk Śniegocki, Jan Stengert, Józef Jurka. Nie we wszystkich jednak występujący powstańcy mieli rację. Niektórzy z nich skłonni byli oceniać całość wydarzeń politycznych i militarnych zbyt przez pryzmat osobistych przeżyć. Z drugiej znowu strony nie można odmówić słuszności tym mówcom spośród weteranów, którzy domagali się uwzględnienia w opracowaniu roli ludności cywilnej. Tworzyła ona bowiem zaplecze zaopatrzeniowe dla wojskowych działań powstańców. Relacje weteranów mogą w istotny sposób dopomóc do pogłębienia znajomości faktów, a jak bardzo jest to ważne, świadczyć może wypowiedź prof. Łukaszewicza, który zarzucił wszystkim referatom, że opierają się na zbyt szczupłej bazie źródłowej. Dlatego też prof. Pajewski kilkakrotnie zwracał się, przede wszystkim do weteranów, z gorącą prośbą, aby dostarczali naukowcom materiałów, jakimi dysponują.

Bardzo cenną okazała się współpraca z zaproszonymi na sesję historykami z NRD. — Oprócz referatu prof. Paterna wygłosili oni, szczególnie doc. Gentzen, dłuższe przemówienia, w których przedstawili: tło ogólnoniemieckie Powstania, stosunek poszczególnych odłamów politycznych społeczeństwa niemieckiego do wydarzeń w Wielkopolsce i wpływ rewolucji w Niemczech na przebieg walki naro-

dowowyzwoleńczej na terenie Wielkopolski. Oprócz tego historycy z NRD przekazali swoim poznańskim kolegom dokumenty wydobyte z archiwów niemieckich o pierwszorzędnym znaczeniu, a mianowicie: fotokopię Memorjału Hindenburga z Archiwum Poczdamskiego oraz fotokopię projektu umowy między adiutantem Piłsudskiego Olgiędem Górką a dowództwem niemieckim, która miała zapewnić Niemcom odwrót z Rosji Radzieckiej a wojskom polskim ułatwić zajęcie Wilna.

Z zadowoleniem podkreślić należy fakt udziału w Sesji przedstawicieli Biura Historycznego W. P. Instytucja ta postawiła bowiem sobie za zadania opracowanie pełnej monografii działań wojskowo-organizacyjnych Powstania Wielkopolskiego. W dyskusji na uwagę zasługiwało m. in. wystąpienie pułk. Zawadzkiego, który przedstawił wojskową działalność strony niemieckiej w czasie Powstania.

Sesja miała jednak i swoje braki i to w przedstawieniu całokształtu dziejów Powstania. Przede wszystkim w niedostatecznym stopniu uwzględniona została cała polityczna strona zagadnienia, zajmowano się bowiem głównie tłem międzynarodowym Powstania. Referaty i dyskusja nie omówiły wystarczająco działalności i polityki NRL i Rad Ludowych. Nie zwrócono właściwej uwagi na stosunek rządu Piłsudskiego do sprawy wyzwolenia Wielkopolski. Należało również wskazać na sytuację Polaków w zaborze pruskim przed 1918 r. oraz na wzrost nastrojów narodowowyzwoleńczych w masach ludowych pod wpływem zaostrzającej się polityki antypolskiej rządu pruskiego. Wyrazem wzrostu nastrojów narodowowyzwoleńczych były: wydarzenia wrzesińskie, strajk szkolny i demonstracje przed pomnikiem Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1912/13. (Do strajków szkolnych nawiązywali, jedynie mgr Gomolec i doc. Gentzen).

Poważnym mankamentem organizacyjnym Sesji było to, że referaty czy chociażby tezy z tych referatów nie zostały wcześniej udostępnione uczestnikom.

Ogólnie jednak biorąc Sesja spełniła swoje zadania, dała bowiem ogólny, choć zawierający luki, przegląd problematyki Powstania i stworzyła możliwość przedyskutowania szeregu kwestii.

Oceniając przebieg Sesji prof. Pajewski stwierdził, iż jej rezultaty okazały się bardzo owocne i pouczające. Nie tylko dlatego, że pozwoliła ona skonfrontować wyniki badań naukowych z relacjami naocznych świadków, lecz także dlatego, że wskazała na potrzebę nawiązania ścisłej współpracy między historykami, socjologami, prawnikami i wojskowymi przy opracowywaniu różnych aspektów historii Powstania.

Sesja naukowa poświęcona problematyce Powstania Wielkopolskiego stanie się zapewne bodźcem do dalszych badań i dociekań oraz przyczyni się z pewnością także do spopularyzowania wśród najszerszych kręgów społeczeństwa wiedzy o bohaterstwie czynu ludu Wielkopolski. Materiały Sesji zostaną w całości opublikowane w czasopiśmie „Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza”.

Jerzy Marczewski